

Bouwsteen ten behoeve van de VHR-opgave

Soorten van de Vogelrichtlijn¹ voor zover betrokken bij de instandhoudingsdoelstellingen voor Natura 2000-gebieden

A084 Grauwe Kiekendief² *Circus pygargus*, broedvogel (Versie oktober 2024)

Deze bouwsteen richt zich op de Grauwe Kiekendief in de hoedanigheid van broedvogel. Het is de kleinste en slankste van de vier in Nederland voorkomende kiekendieven. Vanaf eind april arriveren ze uit de Afrikaanse overwinteringsgebieden om te broeden in grootschalige akkergebieden in vooral NO-Groningen en Flevoland. In de loop van augustus vertrekken ze weer. Rond 1900-1930 broedden in Nederland nog 500-1.000 broedparen in hoogveen-, heide- en duingebieden en in grote moerassen. Door ontginning en ontsnippering van deze natuurlijke broedgebieden namen ze geleidelijk af, en versneld na de jaren vijftig. De dreigende teloorgang werd afgewend door een toevallige EU-maatregel waarin in het begin van de jaren negentig een grote oppervlakte landbouwgrond in vooral het Gronings Oldambt braak werd gelegd. Deze muizenrijke gebieden luidden het herstel in. In Nederland broedt ongeveer 0,2% van de Europese (exclusief Russische) broedpopulatie.

I. Samenvatting

Landelijk doel³

Vigerend landelijk doel (zie doelendocument, ministerie van LNV 2006) <i>Uitbreiding omvang en verbetering kwaliteit leefgebied voor herstel van ten minste 3 sleutelpopulaties (Flevoland, Lauwersmeer (8) en Noordoost-Groningen) met een totale populatieomvang van ten minste 60 paren.</i>	60 paren
Voorstel nieuw landelijk doel voor 2050 (tussendoel) <i>Behoud omvang en verbetering kwaliteit leefgebied voor herstel van een populatie van 90 paren, waarmee een verbeterde Staat van Instandhouding wordt gerealiseerd.</i>	90 paren
Gunstige Referentiewaarde Populatie <i>Omvang populatie behorende bij de toestand waarin een populatie in ons land in een ecologisch 'gezonde' situatie verkeert (zie Vogel et al. 2021).</i>	110 paren
Huidige populatieomvang <i>Gemiddeld aantal broedparen in de periode 2015-2020.</i>	55 paren

Voorstel voor regionale opgave

Het huidig aantal broedparen per regio (provincies en rijkswateren) en de regionale opgaves voor 2050 zijn in tabel 1 weergegeven. Voor de provincies is dit exclusief het aandeel rijkswateren. In deze bouwsteen zijn de rijkswateren gedefinieerd als het voortouwgebied⁴ van Rijkswaterstaat (RWS). Het voorgestelde landelijke doel voor 2050 vormt het uitgangspunt voor de regionale opgaves. De opgave wordt bij de Grauwe Kiekendief verdeeld naar rato van het aandeel van de regio in de landelijke populatie. Omdat er een aanvullende landelijke opgave is (voorstel landelijk doel voor 2050 bedraagt 90 paren, terwijl in de actuele situatie (2015-2020) ca. 55 paren aanwezig zijn), is er ook een regionale opgave om een gunstiger populatieniveau te bereiken.

¹ Richtlijn 2009/147/EG van het Europees Parlement en de Raad van 30 november 2009 inzake het behoud van de vogelstand (PB 2010, L 20), zoals laatstelijk gewijzigd bij verordening (EU) nr. 2019/1010 van het Europees Parlement en de Raad van 5 juni 2019 (PB 2019, L 170).

² Genoemd in bijlage I van de Vogelrichtlijn. Voor Natura 2000-gebieden relevant als broedvogel.

³ Het vigerende landelijke doel is niet zonder meer te vergelijken met het voorgestelde nieuwe landelijke doel. Bij het voorgestelde nieuwe landelijke doel is gebruik gemaakt van sinds 2006 beschikbaar gekomen nieuwe gegevens en informatie, correcties en voortschrijdend inzicht m.b.t. de in Nederland aanwezige vogelpopulaties (zie ook van Kleunen et al. 2017). Daarnaast zijn er verschillen in de systematiek om landelijke doelen te bepalen (ministerie van LNV 2006, Vogel et al. 2021).

⁴ Natura 2000-gebied waar RWS of een provincie voortouwnemer is. De rol van voortouwnemer is vooral die van eerst verantwoordelijke bij het opstellen van het beheerplan.

Tabel 1. Voorstel voor opgave (aantal paren) per regio (rijkswateren en provincies exclusief aandeel rijkswateren) van de populatie van de Grauwe Kiekendief als broedvogel voor 2050. De rijkswateren zijn gedefinieerd als het voortouwgebied van RWS. Tevens weergegeven zijn de huidige populatieomvang en het procentueel aandeel in de Nederlandse broedpopulatie. De verdeling van het huidige aantal paren over de regio's is als vertrekpunt gehanteerd voor de regionale opgaves. ? = onvoldoende gegevens beschikbaar voor trendanalyse.

Regio	Huidige populatie (2015-2020)	Landelijk aandeel regio (2015-2020)	Trend (2009-2020)	Voorstel regionale opgave 2050
Groningen	34	62%	?	55
Flevoland	8	15%	?	13
Friesland	5	9%	?	8
Drenthe	4	7%	?	8
rijkswateren	3	5%	?	6
Noord-Brabant	1	2%	?	eventuele broedlocaties behouden
Landelijk	55	100%	stabiel	90

Prioritering

Naar verwachting dient het behalen van het landelijk doel voor 2050 vooral in regulier agrarisch gebied gerealiseerd te worden, met name in de provincie Groningen. Het waarborgen van effectieve nestbescherming is overal een voorwaarde. In kerngebieden van de Grauwe Kiekendief zijn daarnaast ook maatregelen perspectiefvol die zich richten op het verbeteren van het voedselaanbod (muizen). Deze maatregelen kunnen in het kader van Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer (ANLb), beheerpakket Vogelakker, gerealiseerd worden. Er zijn geen conflicten met andere natuurwaarden.

II. Inhoudelijke onderbouwing van de bouwsteen

1. Staat van Instandhouding (SvI)

De huidige SvI van de Grauwe Kiekendief als broedvogel wordt als ‘zeer ongunstig’ beoordeeld:

Verspreidingsgebied	gunstig
Populatie	zeer ongunstig
Leefgebied	matig ongunstig
Toekomstperspectief	zeer ongunstig
Staat van Instandhouding	zeer ongunstig

Het verspreidingsgebied is op de lange termijn (vanaf ca. 1975) stabiel, al heeft daarbinnen uitruil plaatsgevonden tussen natuurgebieden (vrijwel verdwenen) en grootschalige akkergebieden (gevestigd). Dit aspect wordt als ‘gunstig’ beoordeeld. De lange termijntrend van de populatie duidt op een matige toename (tabel 2), maar daaraan kan hooguit een beperkte betekenis worden toegekend. Het startjaar van deze trend (1990) bevond zich midden in de dalperiode (figuur 1). Na een geleidelijke afname in de eerste helft van de 20^e eeuw, met 500-1.000 paren in 1900-1930 en nog ‘ruim’ 250 paren halverwege de eeuw, kwam de populatie na 1950 in een vrije val terecht (Zijlstra & Hustings 1992, Koks & Visser 2000a). Rond 2020 resteert minder dan de helft van de populatie die in de jaren vijftig aanwezig was, een periode die als de Gunstige Referentiewaarde (GRW) voor de populatie kan worden beschouwd (zie soortspecifieke onderbouwing en generieke uitleg box 1). De omvang van het leefgebied is op de lange termijn niet afgenomen maar de kwaliteit staat wel onder druk. Zonder gerichte nestbescherming zou het leeuwendeel van de nesten in luzerne- en winterakkers en in andere gewassen worden uitgemaaid (Koks & Visser 2000a), waarmee de kwaliteit van het leefgebied als ‘matig ongunstig’ wordt beoordeeld. De korte termijntrend is stabiel, waardoor de Grauwe Kiekendief in de nabije toekomst waarschijnlijk behouden blijft als broedvogel in Nederland. Tegelijkertijd wordt het eerdere sterke populatieverlies daarmee niet goedge maakt, terwijl de populatie gevoelig blijft voor schommelingen. Het toekomstperspectief dient dus als ‘zeer ongunstig’ te worden beoordeeld. In het doelendocument (ministerie van LNV 2006) werden alle aspecten als ‘zeer ongunstig’ beoordeeld. Het landelijk doel (60 paren) ging toen uit van ten minste 3 sleutelpopulaties, met de toevoeging dat het landelijke doel “niet garant staat voor een stabiele populatie”.

Nadere onderbouwing GRW⁵

De Grauwe Kiekendief was bij de inwerkingtreding van de Vogelrichtlijn in 1980 (Directive Value, DV) een regelmatige broedvogel in Nederland en is daarmee geen ‘nieuwkomer’. Ten tijde van de inwerkingtreding van de Vogelrichtlijn bevond de populatie zich op een ongunstig niveau. Voorafgaand hieraan, in de periode 1950-1980, was namelijk sprake van een langjarige afname van meer dan 0,5% per jaar. De soort was in 1980 als ‘depleted’ te beschouwen (zie box 1) en de soort stond ook op de eerste Rode Lijst voor vogels (zie bijlage 3 in Vogel *et al.* 2021). Daarom wordt gekeken naar een Ecologisch Gunstige Referentie (EGR). Bij soorten zoals de Grauwe Kiekendief, waar sprake is van een continue afname in de periode voorafgaand aan de inwerkingtreding van de Vogelrichtlijn (figuur 1), en geen volledig herstel sindsdien, wordt als EGR een schatting over 1950-1959 aangehouden. Wanneer de EGR in de periode 1950-1959 ligt is bij de bepaling van de GRW een correctie van 10% ten opzichte van de EGR toegepast, om rekening te houden met onzekerheden in de gegevens in deze periode. Daarnaast is de GRW gecorrigeerd voor onomkeerbare ontwikkelingen, namelijk permanent verdwenen geschikt broedgebied door bebouwing en infrastructuur, waar geen herstel kan worden nagestreefd (16%, Vogel *et al.* 2021). De GRW komt daarmee afgerond uit op 110 paren (150 paren (EGR) x 0,9 (correctie onzekerheid jaren 50) x 0,84 (correctie onomkeerbaarheid)).

⁵ De te nemen stappen voor het bepalen van de GRW voor broedvogels worden in detail toegelicht in Vogel *et al.* (2021), waarbij het stroomschema in figuur 5.1 (bepaling GRW) en indien van toepassing figuur 5.2 (bepaling EGR) worden gevolgd. Zie ook de generieke uitleg in box 1 van deze bouwsteen.

Tabel 2. Informatie over de populatieomvang- en ontwikkelingen die betrokken is bij de beoordeling van de Staat van Instandhouding (SvI).

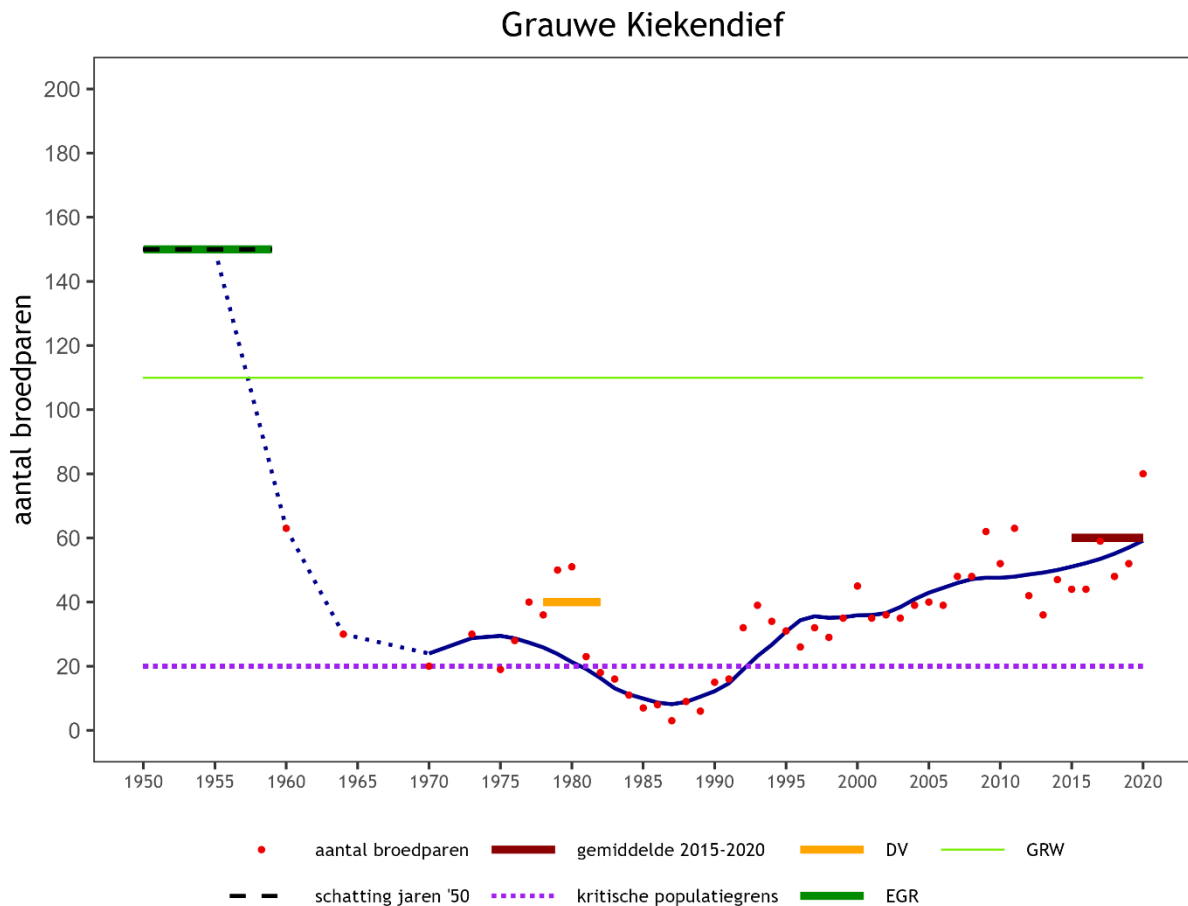
Aspecten kerngetallen SvI	Periode	Conclusie/output
Huidige populatieomvang	2015-2020	55 (44-80) paren
Beoordeling korte termijntrend	2009-2020	stabiel
Beoordeling lange termijntrend	1990-2020	matige toename (3,1% per jaar)
Gunstige Referentiewaarde Populatie	EGR	110 paren

Box 1. Wat is de GRW en hoe wordt die bepaald voor broedvogels?

Bij de methodiek voor het bepalen van de SvI (Vogel *et al.* 2021) is het voor de beoordeling van het aspect populatie nodig om de actuele populatieomvang te vergelijken met een Gunstige Referentiewaarde (GRW, ofwel *Favourable Reference Value* (FRV)). De GRW schetst de populatieomvang in een ecologische toestand van een populatie die gunstig is en is een objectieve, wetenschappelijk onderbouwde waarde. Bij de bepaling worden alleen ornithologisch-ecologische aspecten betrokken. De GRW voor de populatiegrootte is geen doel op zich maar wel een belangrijke pijler voor de bepaling van de vitaliteit van de populatie. Voor een gunstige SvI moeten echter ook andere aspecten (verspreidingsgebied, leefgebied en toekomstperspectief) op orde zijn. Bij het bepalen van de GRW voor de populatie worden voor broedvogels de hierna beschreven uitgangspunten gehanteerd.

- De Vogelrichtlijn bepaalt dat het niveau van de populatie ten tijde van de inwerkingtreding van de Vogelrichtlijn (1980), de *Directive Value* (DV), behouden moet blijven. Daarom wordt eerst bezien of de populatieomvang zich toen op een gunstig niveau bevond. Om te voorkomen dat de DV sterk wordt beïnvloed door piek- of daljaren wordt een gemiddelde over 5 jaar aangehouden: de periode 1978-1982. Als de populatie zich in die periode op een gunstig niveau bevond, is de GRW gelijk aan de DV.
- De DV was aantoonbaar ongunstig als er rond 1980 sprake was van een langjarige consistente doorzettende afname, de soort als *'depleted'* werd beschouwd (sterk afgenomen voor 1980 en nog niet hersteld), de soort op de Rode Lijst van 1984 stond en/of de populatie kleiner was dan de kritische populatiegrens (zie uitleg laatste bullet). In die gevallen wordt gekeken naar een *Ecologisch Gunstige Referentie* (EGR). De EGR weerspiegelt de populatieomvang in een periode binnen de tijdsperiode 1950-heden waarin de ecologische omstandigheden voor de soort relatief gunstig waren (zie bullets hierna).
- Bij nogal wat soorten is sprake van een continue afname voorafgaand aan de inwerkingtreding van de Vogelrichtlijn (periode 1950-1980) en rond 1980 nog geen sprake van herstel. In die gevallen wordt als EGR een schatting over 1950-1959 aangehouden. De GRW is dan bepaald op 90% van die geschatte populatieomvang, om rekening te houden met de onzekerheden in de gegevens in deze periode.
- In de andere gevallen waarbij de DV als ongunstig wordt beschouwd wordt voor het bepalen van de EGR gekeken naar de lange termijn van 30 jaar vóór 1980, en de periode daarna, dus de tijdsperiode 1950-2020. Binnen deze periode wordt gezocht naar een periode van minimaal 10 jaar waarin de soort zich op een (relatief) stabiel en gunstig niveau bevond. Als er geen voldoende stabiele periode wordt gevonden, wordt gekeken of er een langdurige periode (30 jaar) zonder afname was. Indien ontwikkelingen in de EGR-periode passen in de natuurlijke populatieschommelingen (bijv. sterfte in strenge winters gevolgd door herstel) dan kan, ondanks deze fluctuaties, nog steeds gesproken worden van een stabiele periode. Wanneer de DV ongunstig was en de EGR te bepalen is, dan is de GRW gelijk aan de EGR.
- Wanneer de GRW wordt gebaseerd op een EGR die in een periode voor 1980 valt en onomkeerbare ontwikkelingen vóór de inwerkingtreding van de Vogelrichtlijn het leefgebied van een soort hebben verkleind, dan is de GRW naar beneden bijgesteld. Daarvan is sprake bij soorten van het boerenland; tussen 1950 en 1980 is 16% geschikt broedgebied verdwenen door bebouwing (inclusief infrastructuur).
- In sommige gevallen zijn zowel de EGR als de DV niet goed bruikbaar als GRW, bijvoorbeeld als de populatie zich in 1980 in een dalperiode bevond en er geen EGR te bepalen is, of omdat een soort zich recent gevestigd heeft. In het geval van recente (her)vestiging wordt het gemiddelde over de periode 2015-2020 genomen als GRW. Bij soorten met een ongunstig populatieniveau rond 1980 waarvoor de EGR niet te bepalen is, is teruggevallen op een kritische populatiegrens. Dit is een waarde waaronder de soort niet meer levensvatbaar in Nederland kan voortbestaan en dus de kans op verdwijnen zeer hoog is. Vanwege de onzekerheden rondom deze norm wordt deze zeer terughoudend toegepast.

Voor een nadere uitleg wordt verwezen naar Vogel *et al.* (2021).

Figuur 1. Overzicht van de waarden waarmee de ‘Gunstige Referentiewaarde’ (GRW) voor de populatie van de Grauwe Kiekendief als broedvogel is bepaald. Weergegeven is het globale populatieverloop op basis van aantallen broedparen (rode punten). Voor periodes met jaarlijkse schattingen (enkele missende jaren uitgezonderd) is het populatieverloop weergegeven als een solide donkerblauwe lijn. In periodes waar geen jaarlijkse schattingen beschikbaar zijn, zijn de jaren met een bekende populatieomvang verbonden met een stippellijn. Periodiek vastgestelde populatiegroottes tijdens de jaren '50 worden weergegeven met een horizontaal gestreepte zwarte lijn die aanduidt welke periode de schatting beslaat (in de regel 1950-1959). Relevante waarden zijn aangeduid met gekleurde horizontale balkjes: Directive Value (DV, 1978-1982, oranje), Ecologisch Gunstige Referentie (EGR, donkergroen), populatieomvang in de periode 2015-2020 (donkerrood) en kritische populatiegrens (paarse stippellijn). De GRW zelf is weergegeven als lichtgroene horizontale lijn. Voor een verdere toelichting over de methodiek wordt verwezen naar box 1 en Vogel et al. (2021).

2. Landelijke opgave bij een gunstige Staat van Instandhouding (GSvI)

De populatieomvang overeenkomstig de GRW bedraagt 110 paren. Afgezet tegen het huidige aantal in de periode 2015-2020 (44-80 paren) betekent dit dat er een aanzienlijke landelijke opgave is om het gunstige populatieniveau weer te bereiken.

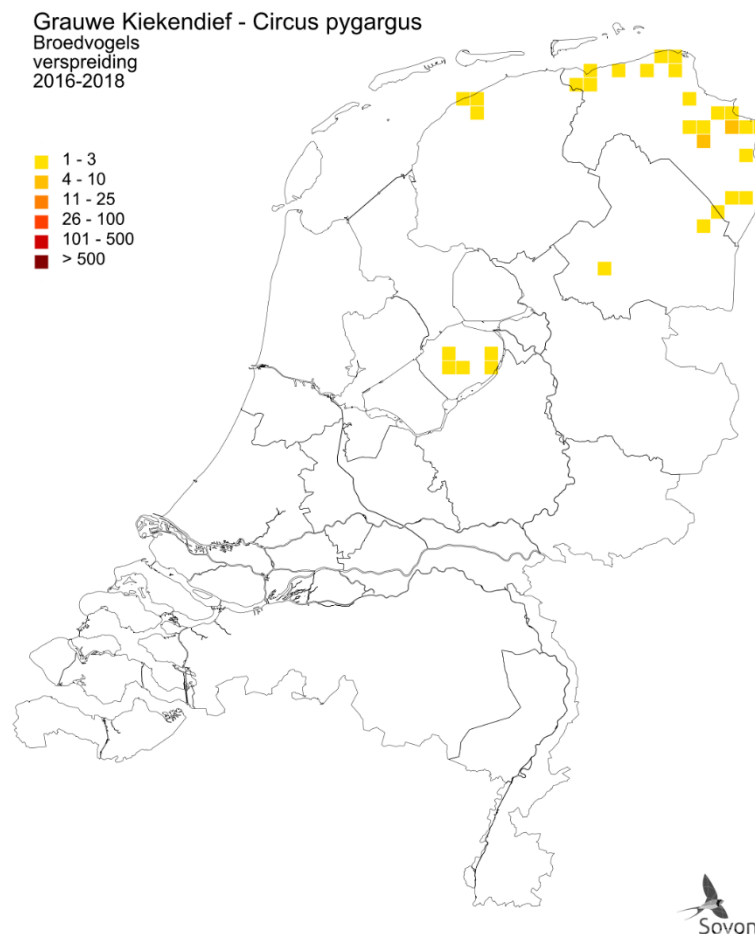
III. Haalbaarheid

1. Beoordeling landelijke opgave

Rond 1950 zouden nog ca. 250 paren in Nederland hebben gebroed (Zijlstra & Hustings 1992). Een schatting die op grond van meer recente streekavifauna's mogelijk wat te hoog is. Gemiddeld zullen er in de jaren vijftig jaarlijks hooguit 150 paren hebben gebroed (expert inschatting). Na een scherpe afname in vooral de jaren zestig van de vorige eeuw heeft de broedpopulatie zich na een dieptepunt rond 1990 weer iets hersteld. Dat herstel was er waarschijnlijk nooit gekomen als de Europese ‘Mc-Sharry-regeling’ toen niet in werking was getreden. In het begin van de jaren negentig werd een grote oppervlakte hoogproductieve landbouwgrond in met name het Groninger Oldambt uit productie genomen om overproductie van granen in Europa te voorkomen (Koks & van Scharenburg 1997, Koks

et al. 2001). In Groningen kwamen her en der grote oppervlakten braak te liggen, waardoor veldmuizen daar enorm toenamen. De Grauwe Kiekendief en andere muizeneters profiteerden hiervan. De meerjarige-braaklegging werd eind 2007 afgeschaft (Wiersma *et al.* 2014). Om de Grauwe Kiekendief te behouden is ingezet op gerichte nestbescherming, bevorderd via het Beschermingsplan Grauwe Kiekendief 2000–2004 (Aukes *et al.* 2001). Zonder nestbescherming zou het merendeel van de nesten verloren gaan, en zou de jongenproductie te laag zijn om de populatie in stand te houden (Trierweiler *et al.* 2008, Trierweiler 2010). Om de Grauwe Kiekendief te behouden zijn er in Groningen ook maatregelen getroffen om de voedselsituatie te verbeteren, de belangrijkste zijn faunaranden en ‘vogelakkers,’ die speciaal voor muizenetende roofvogels zijn bedacht (Wiersma *et al.* 2014, Schlaich *et al.* 2015). Braakhabitat is geen geschikt broedhabitat voor Grauwe Kiekendieven, maar dat habitat en de omgeving daarvan wordt gebruikt om prooien te bemachtigen. De aantallen (veld)muizen, de belangrijkste prooi voor de Grauwe Kiekendief, zijn veel hoger in braak dan in andere gewassen als gras en granen. De maatregelen hebben niet alleen een positief effect op de aantallen prooidieren in de maatregel zelf, maar ook in de directe omgeving daarvan (uitstraling). Waarschijnlijkheid zijn prooien beter vangbaar in reguliere gewassen in het uitstralingsgebied dan in natuurbraak, doordat er in reguliere landbouwgewassen minder dekking voor de prooi is dan in vogelakkers (Wiersma *et al.* 2014).

Het herstel lijkt in recente jaren niet duidelijk door te zetten; de korte termijntrend (2009-2020) wordt althans als stabiel beoordeeld (tabel 2), zij het met schommelingen tussen de verschillende jaren. Zo was 2020 een goed jaar met 80 paren (Bijlsma 2021), het hoogste aantal zelfs in ruim een halve eeuw. Mogelijk zal dit als een piekjaar de boeken ingaan, maar de aantallen in dat jaar zeggen wel iets over de potenties voor herstel. In 2021 viel het aantal lager uit (58), een gevolg van de slechte stand van de veldmuis (Bijlsma 2022, Grauwe Kiekendief-Kenniscentrum Akkervogels 2022). De broedverspreiding concentreert zich in de provincie Groningen in het Oldambt (figuur 2), aansluitend op die in de Duitse deelstaat Niedersachsen (Koks *et al.* 2005, Geodon *et al.* 2014).

Figuur 2. Broedverspreiding van de Grauwe Kiekendief in 2016-2018. Weergegeven is het aantal broedparen per atlasblok (5x5 km) (Sovon 2022).

2. Knelpunten en maatregelen

Knelpunten

In tabel 3 zijn de belangrijkste knelpunten genoemd, waarbij in het verleden vooral versnippering van leefgebied in natuurgebieden sturend was maar intensief en gemechaniseerd agrarisch grondgebruik nu het belangrijkste knelpunt is. De knelpunten zijn vervolgens puntsgewijs toegelicht:

Tabel 3. Drukfactoren die een GSvl van de Grauwe Kiekendief als broedvogel in de weg staan. De sterkte van het negatieve effect (impact) is uitgedrukt in hoog (H), matig (M) en laag (L). Tevens is beoordeeld in hoeverre het knelpunt (op termijn) oplosbaar is.

Subcode	Drukfactor	Impact?	Oplosbaar?	Grote regionale verschillen?
FA1	Vermesting (bodem, water), incl. N-depositie (NOx en NH3)	geen of nihil effect	n.v.t.	-
FA11	Klimaat en zeespiegelstijging	geen of nihil effect	n.v.t.	-
FB1	Predatie	L	ja	nee
FD5	Sterfte door infrastructuur (verkeersslachtoffers, aanvaringen opgaande bouwsels, incl. windturbines + hoogspanningsmasten en -leiding)	L	deels	nee
FD6	Directe sterfte door jacht, stroperij, roofvogelvervolgving, plantenroof	L	ja	nee
FD8	Versnippering van leefgebied door inrichtingsprojecten of intensivering van landgebruik	H	deels	nee
FD9	Schaalvergroting, intensivering agrarisch gebruik, verandering vruchtgebruik	H	ja	nee
XX	Ontwikkelingen in het buitenland	H	nee	n.v.t.

- *Predatie*: Grauwe Kiekendieven broeden op de grond in akkerland (wintergranen, luzerne) en zijn daarmee gevoelig voor grondpredatoren, met name door vos. Hoewel predatie niet excessief is, is het wel een aandachtspunt, omdat bij de noodzakelijke nestbescherming door het mechanisch oogsten van landbouwgewassen een geurspoor ontstaat. Veel nesten worden echter tegen grondpredatoren beschermd door stroomdraad (Koks & Visser 2000b).
- *Sterfte door verkeer en windturbines*: Grauwe (en Bruine) Kiekendieven ontwijken windturbines als ze op rotorhoogte vliegen en tonen geen vermijdingsgedrag als ze lager vliegen. Niettemin bestaat er wel een potentieel risico op verhoogde sterfte als windturbines in kerngebieden worden geplaatst (Schaub & Klaassen 2019, Schaub *et al.* 2020).
- *Roofvogelvervolgving*: tot voor kort was geen gerichte (illegale) vervolgving bekend, maar in 2020 werden twee gevallen gedocumenteerd: in Flevoland werd een met hagel geschoten vrouwtje op het nest gevonden en in Groningen werden drie jongen van één nest gedood en op de weg achtergelaten (Bijlsma 2021). Gelet op de kleine populatie zou roofvogelvervolgving daarmee een risicofactor kunnen zijn.
- *Versnippering van leefgebied*: de geleidelijke afname werd in de jaren vijftig en zestig verscherpt toen natuurgebieden al grotendeels werden verlaten (Bijlsma *et al.* 2001). Naast versnippering van leefgebied heeft ook de verslechterde voedselsituatie in het omliggende landschap een rol gespeeld (Woets 1989).
- *Intensivering agrarisch gebied*: de Grauwe Kiekendief is pas begin jaren negentig in akkergebieden in (vooral) NO-Groningen gaan broeden. Zonder aanvullende maatregelen (nestbescherming, agrarisch natuurbeheer om de beschikbaarheid van prooien waaronder (veld)muizen te bevorderen) zouden ze daar waarschijnlijk geen stand houden.
- *Ontwikkelingen in het buitenland (aantasting leefgebied in Afrika)*: zenderonderzoek aan Grauwe Kiekendieven heeft uitgewezen dat de sterfte tijdens de winter en de voorjaarstrek is toegenomen. Dit wordt geweten aan een veranderend en geïntensiveerd landgebruik door een hogere bevolkingsdruk (Schlaich & Klaassen 2019).

Beheer en herstel-/verbetermaatregelen

- Nesten dienen te worden opgespoord en gemarkeerd. Het later oogsten van een klein deel van het gewas (wintertarwe, luzerne met name) om de Grauwe Kiekendieven de gelegenheid te geven hun jongen veilig groot te brengen en uit te laten vliegen zal wel enige kosten met zich mee brengen

brenge. Schrikdraad rondom de nesten dient (in risicogebieden) te worden aangebracht om predatie door vossen te voorkomen.

- De voedselbeschikbaarheid kan worden verbeterd met behulp van vogelakkers en akkerranden (Wiersma *et al.* 2019). Dit is een volveldse, meerjarige maatregel waarin stroken met een meerjarig groenvoedergewas (rode klaver op zandgrond, luzerne op kleigrond) worden afgewisseld met zogenaamde natuurbraakstroken waarin een mengsel van grassen, granen en kruiden is ingezaaid. Het aandeel groenvoedergewas in een vogelakker bedraagt ongeveer 70% van de oppervlakte, het aandeel natuurbraak 30%. De stroken met groenvoedergewas worden maximaal 3 à 4 keer per seizoen gemaaid. Het doel van een vogelakker is primair het verbeteren van roofvogelhabitat door via een specifieke strokenteelt van een groenvoedergewas en natuurbraak het voorkomen de beschikbaarheid van (woel)muizen te vergroten. Wanneer het beheer van vogelakkers zich volledig richt op het bieden van foerageerhabitat voor muizeneters – zoals de Grauwe Kiekendief – zijn de beheerkeuzes overzichtelijk: het onberoerd laten van grond zorgt ervoor dat muizenpopulaties kunnen groeien en het maai-beheer moet zorgen voor een gevarieerde en relatief open en lage vegetatie. Bemesting van vogelakkers wordt afgeraden, dit leidt waarschijnlijk tot snellere groei waardoor de maai-frequentie hoger wordt (OBN Natuurkennis 2023).
- De verslechtering van de leefgebieden van overwinterende Grauwe Kiekendieven in de Sahel kan lastig worden tegengegaan. Het instellen van natuurreservaten biedt mogelijk geen soelaas, omdat de soort vooral een binding heeft met landbouwgebieden (Schlaich & Klaassen 2019). Houtkap, overbegrazing, en opschaling, mechanisering en intensivering van landgebruik leiden tot monoculturen en permanente akkerbouw zonder braak, maar met kunstmest en pesticiden. Omdat slechts een kleine deel van de bevolking daarvan profiteert zou een omslag naar duurzame en natuurinclusieve landbouwsystemen een oplossing kunnen zijn. Er zijn aanzetten via o.a. het African-Eurasian Migratory Landbirds Action Plan (AEMLAP), wat zich richt op het beter in balans brengen van sociaaleconomische en ecologische aspecten (van den Bergh *et al.* 2019).

Regionale verschillen

In Groningen en aangrenzende delen van Drenthe en Friesland broedt ruim drie kwart van de landelijke populatie. Een vergelijk met andere regio's (trend, reproductie) is daarmee niet zinvol.

Relevante ontwikkelingen op het vlak van beleid en beheer

Nestbescherming van Grauwe Kiekendieven en maatregelen om de voedselsituatie te verbeteren worden financieel ondersteund door de provincie Groningen.

Ontwikkelingen op biogeografische schaal

Het Europese verspreidingsgebied van de Grauwe Kiekendief blijft stabiel, maar in de meesten landen wordt een populatieafname vastgesteld (Keller *et al.* 2020). Ook elders in Europa is nestbescherming cruciaal om sterfte door de machinale oogst van landbouwgewassen te beperken, maar niet voldoende om afname van de populatie een halt toe te roepen.

Kennisleemtes

Er zijn, in ieder geval in de broedgebieden, geen zodanige kennisleemtes dat die het treffen van beschermingsmaatregelen in de weg staan.

Beoordeling haalbaarheid populatieomvang in 2050

De populatie van gemiddeld 55 paren in de periode 2015-2020 ligt ver onder het gunstige niveau van 110 paren. Het behoud van de Grauwe Kiekendief als broedvogel is in sterke mate te danken aan het opsporen en markeren en/of met stroomdraad afrasteren van nesten op akkers. Daarnaast is voedselbeschikbaarheid verbeterd met behulp van vogelakkers en akkerranden die muizen aantrekken (Wiersma *et al.* 2019). Indien verbetering van de voedselsituatie (faunaranden, vogelakkers) op grotere schaal kan worden toegepast dan lijkt, in combinatie met nestbescherming, een verder herstel haalbaar. De Grauwe Kiekendief is een langlevende soort waarvoor natuurlijke groeicijfers van 3-5% per jaar als uitgangspunt kunnen dienen. De populatie in Nederland is echter maar beperkt beïnvloedbaar. Deze soort verblijft in het winterhalfjaar in Afrika, waar de sterfte is toegenomen. Waarschijnlijk komt dit door een veranderend en geïntensiveerd landgebruik en een hogere bevolkingsdruk (Schlaich & Klaassen 2019). Met aanvullende maatregelen is gemiddeld meer dan 1% groei per jaar waarschijnlijk niet haalbaar, althans onzeker met het oog op de niet beïnvloedbare omstandigheden in de Afrikaanse overwinteringsgebieden. Met een jaarlijkse groei van 1% is de inschatting dat een populatieomvang van 90 paren in 2050 mogelijk is (Vogel *et al.* 2024). In beginsel zouden Grauwe Kiekendieven ook weer in

natuurgebieden kunnen broeden, maar dat zou een sterk verbeterde voedselsituatie in het aangrenzende agrarisch gebied vragen omdat ze daar hun prooien zoeken.

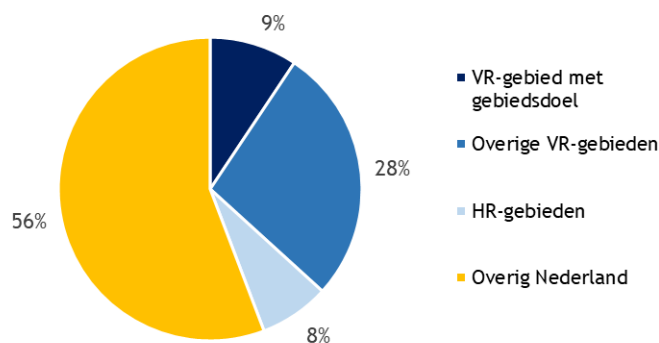
3. Advies landelijk doel

Hoewel gerichte beschermingsmaatregelen hun succes hebben bewezen, bevindt de huidige populatie (2015-2020) zich nog steeds op een kwetsbaar niveau. Uitgaande van de periode dat de populatie zich nog op een gunstig niveau bevond (de jaren vijftig) zou een veilig populatieniveau van 110 paren moeten worden nagestreefd, waarbij er rekening is gehouden met dat een deel van het broedhabitat (op grond van Zijlstra & Hustings 1992) permanent is verdwenen. Een aantal van 110 paren is waarschijnlijk niet haalbaar zodat voor 2050 gewerkt kan worden met een landelijk doel van 90 paren, als tussendoel op weg naar een GSvI.

IV. Regionale opgave

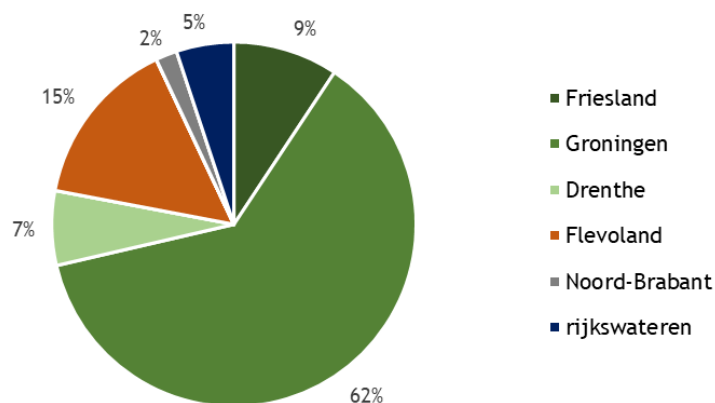
1. Actueel voorkomen

Het grootste deel van de broedpopulatie bevindt zich buiten het Natura 2000-netwerk (figuur 3).

Figuur 3. Aanwezigheid in de afgelopen zes jaar (2015-2020) in onder de Vogelrichtlijn aangewezen Natura 2000-gebieden met een instandhoudingsdoel voor de Grauwe Kiekendief als broedvogel, de overige vogelrichtlijngebieden, overige Natura 2000-gebieden (habitatrictlijngebieden) en overig Nederland (regulier agrarisch gebied met soms Natuurnetwerk Nederland (NNN); de territoria zijn zodanig groot dat een nadere uitsplitsing niet zinvol is).

In figuur 4 wordt de verdeling gepresenteerd over de provincies en de rijkswateren. Het provincie-aandeel is exclusief rijkswateren, de aantallen in het rivierengebied worden wel aan de provincies toegekend. Voor deze indeling is gekozen omdat provincies en RWS (rijkswateren) de voortouwnemers voor de beheerplannen zijn. De drie noordoostelijke provincies huisvesten ruim driekwart van de populatie, maar ook aan het aantal broedparen in Flevoland kan landelijke betekenis worden toegekend.

Figuur 4. Aanwezigheid van de Grauwe Kiekendief als broedvogel in de afgelopen zes jaar (2015-2020) per provincie (exclusief rijkswateren) en in de rijkswateren. De rijkswateren zijn gedefinieerd als het voortouwgebied van RWS.

Het Oldambt is het belangrijkste broedgebied van Grauwe Kiekendieven in Nederland, waar ruim 60% van de populatie broedt (tabel 4). Andere belangrijke broedgebieden zijn Lieftingsbroek en Dwingelderveld. Ondanks dat het Lauwersmeergebied een instandhoudingsdoel heeft, broeden daar momenteel geen Grauwe Kiekendieven.

Tabel 4. De belangrijkste broedgebieden van de Grauwe Kiekendief in de periode 2015-2020. Het procentueel aandeel in de Nederlandse broedpopulatie is indicatief weergegeven. VR = (mede) onder de Vogelrichtlijn aangewezen als Natura 2000-gebied, VR* = VR-gebied met een instandhoudingsdoel voor de Grauwe Kiekendief als broedvogel, HR = in het kader van de Habitatrichtlijn aangewezen als Natura 2000-gebied (indien >5%), overig = overig Nederland, IHD = huidig instandhoudingsdoel, - = geen IHD.

Gebied	Status	Regio	Aantal (paren)	Aandeel in NL	IHD (paren)
Oldambt	overig	Gr	35	63%	-
Lieftingsbroek	HR	Gr	3	5%	-
Dwingelderveld	VR/HR	Dr	<1	<1%	-
Lauwersmeer	VR*	Gr	0	0%	4

2. Advies voor regionale opgave voor 2050

Het voorgestelde landelijke doel voor 2050 vormt het uitgangspunt voor de regionale opgaves. De opgave wordt verdeeld naar rato van het aandeel van de regio in de landelijke populatie, tenzij er redenen zijn om daar gemotiveerd van af te wijken. Dat kan door verschillen in regionale trends (makkelijker te realiseren in regio's waar de soort het beter doet), verschil in areaal potentieel leefgebied en/of de nabijheid van bronpopulaties voor herstel. Bij de Grauwe Kiekendief is er geen reden om af te wijken van de verdeling op basis van het huidige regioaandeel in het landelijke totaal. Omdat er een aanvullende landelijke opgave is (voorstel landelijk doel is 90 paren, terwijl de actuele landelijke populatie (2015-2020) ca. 55 paren bedraagt), is er ook een regionale opgave (tabel 5).

Tabel 5. Voorstel voor opgave (aantal paren) per regio (rijkswateren en provincies exclusief aandeel rijkswateren) van de populatie van de Grauwe Kiekendief als broedvogel voor 2050. De rijkswateren zijn gedefinieerd als het voortouwgebied van RWS. Tevens weergegeven zijn de huidige populatieomvang en het procentueel aandeel in de Nederlandse broedpopulatie. De verdeling van het huidige aantal paren over de regio's is als vertrekpunt gehanteerd voor de regionale opgaves. ? = onvoldoende gegevens beschikbaar voor trendanalyse.

Regio	Huidige populatie (2015-2020)	Landelijk aandeel regio (2015-2020)	Trend (2009-2020)	Voorstel regionale opgave 2050
Groningen	34	62%	?	55
Flevoland	8	15%	?	13
Friesland	5	9%	?	8
Drenthe	4	7%	?	8
rijkswateren	3	5%	?	6

Regio	Huidige populatie (2015-2020)	Landelijk aandeel regio (2015-2020)	Trend (2009-2020)	Voorstel regionale opgave 2050
Noord-Brabant	1	2%	?	eventuele broedlocaties behouden
Landelijk	55	100%	stabiel	90

V. Prioritering

Naar verwachting dient het behalen van het landelijk doel voor 2050 vooral in regulier agrarisch gebied gerealiseerd worden, met name in de provincie Groningen. Het waarborgen van effectieve nestbescherming is overal een voorwaarde. In kerngebieden van de Grauwe Kiekendief zijn daarnaast ook maatregelen perspectiefvol die zich richten op het verbeteren van het voedselaanbod (muizen). Deze maatregelen kunnen in het kader van Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer (ANLb), beheerpakket Vogelakker, gerealiseerd worden. Er zijn geen conflicten met andere natuurwaarden.

Literatuur

- AUKES P. 2001. Beschermingsplan Grauwe Kiekendief 2000–2004. Rapport Directie Natuurbeheer. Nr. 51. Landbouw, Natuurbeheer en Visserij. Wageningen.
- VAN DEN BERGH L.M.J., GERRITSE W.G., HEKKING W.H.A, KEIJ & F. KUYK F. 1979. Vogels van de Grote Rivieren. Spectrum, Utrecht.
- BIJLSMA R.G., HUSTINGS F. & CAMPHUYSEN C.J. 2001. Algemene en schaarse vogels van Nederland (Avifauna van Nederland 2). GMB Uitgeverij/KNNV Uitgeverij, Haarlem/Utrecht.
- BIJLSMA R.G. 2021. Trends en broedresultaten van roofvogels in 2020. De Takkeling 29: 8-48.
- BIJLSMA R.G. 2022. Trends en broedresultaten van roofvogels in Nederland in 2021. De Takkeling 30: 5-44.
- GEODON K., GRÜNEBERG C., MITSCHKE A., SUDFELDT C., EIKHORST W., FISCHER S., FLADE M., FRICK S., GEIERSBERGER I., KOOP B., KRAMER M., KRÜGER T., ROTH N., RYSLAVY T., STÜBING S., SUDMANN S.R., STEFFENS R., VÖKLER F. & WITT K. 2014. Atlas Deutscher Brutvogelarten. Stiftung Vogelmonitoring Deutschland und Dachverband Deutscher Avifaunisten, Münster.
- KELLER V., HERRANDO S., VOŘÍŠEK P., FRANCH M., KIPSON M., MILANESI P., MARTÍ D., ANTON M., KLVAŇOVÁ A., KALYAKIN M. V., BAUER H.-G. & FOPPEN R.P.B. 2020. European Breeding Bird Atlas 2: Distribution, Abundance and Change. European Bird Census Council & Lynx Edicions, Barcelona.
- VAN KLEUNEN A., VAN ROOMEN M., JANSSEN J.A.M., KUITERS A.T., VAN WINDEN E., BOELE A., SCHMIDT A.M. & VAN VREESWIJK T. 2017. Advies over correcties en bijstellingen van Natura 2000-doelen; Achtergronddocument bij het rapport Advies over de Natura 2000 doelensystematiek en Natura 2000-doelen. Rapport 2779C. Sovon-rapport 2016/27. Wageningen Environmental Research, Wageningen.
- KOKS B.J. & VAN SCHARENBURG K. 1997. Meerjarige braaklegging: een kans voor vogels, in het bijzonder de Grauwe Kiekendief. De Levende Natuur 98: 218–222.
- KOKS B. & VISSER E. 2000a. Grauwe Kiekendieven *Circus pygargus* in Nederland in 1999. De Takkeling 8: 64-80.
- KOKS B. & VISSER E. 2000b. Predatie door vossen *Vulpes vulpes* op broedende Grauwe Kiekendieven *Circus pygargus*. De Takkeling 8: 211-217.
- KOKS B.J., VAN SCHARENBURG C.W.M. & VISSER E.G. 2001. Grauwe Kiekendieven *Circus pygargus* in Nederland: balanceren tussen hoop en vrees. Limosa 74: 121–136.
- KOKS B., VISSER E., DRAALJER L., DIJKSTRA C. & TRIERWEILER C. 2005. Grauwe Kiekendieven *Circus pygargus* in Nederland in 2004. De Takkeling 13: 65-79.
- MINISTERIE VAN LNV. 2006. Natura 2000 doelendocument. Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, Den Haag.
- OBN NATUURKENNIS. 2023. Praktische adviezen voor optimaal beheer van vogelakkers. OBN Natuurkennis nieuwsbrief winter 2023. Stichting Vakblad Natuur Bos Landschap.
- SCHAUB T. & KLAASSEN. R. 2019. Vlieggedrag kiekendieven bepaalt aanvaringsrisico met windturbines. Nature Today.
- SCHAUB T., KLAASSEN R., BOUTEN W., SCHLAICH A.E., & KOKS B.J. 2020. Collision risk of Montagu's Harriers *Circus pygargus* with wind turbines derived from high-resolution GPS tracking. IBIS – International Journal of Ornithology. 162: 520-534.

- SCHLAICH A.E., KLAASSEN R.H.G., BOUTEN W., BOTH C. & KOKS B.J. 2015. Testing a novel agri-environment scheme based on the ecology of the target species, Montagu's Harrier *Circus pygargus*. *Ibis* 157: 713-721.
- SCHLAICH A. & KLAASSEN R. 2019. Het leven van de Grauwe Kiekendief in de Sahel in kaart gebracht door een combinatie van high-tech GPS-loggeronderzoek en ouderwets veldwerk. *Limosa* 92: 175-183.
- TRIERWEILER C., DRENT R.H., KOMDEUR J., EXO K.M., BAHRLEIN F. & KOKS B.J. 2008. Lopend onderzoek. De jaarcyclus van de Grauwe Kiekendief: een leven gedreven door woelmuizen en sprinkhanen. *Limosa* 81: 107-115.
- TRIERWEILER C. 2010. Travels to feed and food to breed. The annual cycle of a migratory raptor, Montagu's harrier, in a modern world. Animal Ecology Group, Centre for Ecological and Evolutionary Studies. University of Groningen, Groningen.
- VOGEL R., FOPPEN R., VAN DEN BREMER L., VAN TURNHOUT C.A.M. & VAN ROOMEN M. 2021. Methodiek voor de bepaling van de staat van instandhouding van vogels. Sovon-rapport 2021/26. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- VOGEL R., FOPPEN R. & VAN DEN BREMER L. 2024. Inschatting van het haalbare populatieherstel in 2023-2050 van vogelsoorten met een ongunstige staat van instandhouding. Sovon-rapport 2024/49. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- WIERSMA P., OTTENS H.J., KUIPER M.W., SCHLAICH A.E., KLAASSEN R.H.G., VLAANDEREN O., POSTMA M. & KOKS B.J. 2014. Analyse effectiviteit van het akkervogelbeheer in provincie Groningen. Rapport Stichting Werkgroep Grauwe Kiekendief, Scheemda.
- WIERSMA P., LUSKE B., BOS J., HAKKERT J., OTTENS H.J., POSTMA M., KLAASSEN R., TIMMERMANS B. & ZANEN M. 2019. Vogelakkers: het effect op de biodiversiteit en de landbouwkundige inpasbaarheid. Grauwe Kiekendief-Kenniscentrum Akkervogels, Louis Bolk Instituut & Vogelbescherming Nederland.
- WOETS D. 1989. Grauwe Kiekendieven in De Weerribben (1971-1987). *Het Vogeljaar* 37: 16-18.
- ZIJLSTRA M. & HUSTINGS F. 1992. Teloorgang van de Grauwe Kiekendief *Circus pygargus* als broedvogel in Nederland. *Limosa* 65: 7-18.

Geraadpleegde websites

- GRAUWE KIEKENDIEF - KENNISCENTRUM AKKERVOGELS. 2022. Grauwe Kiekendief. <https://grauwekiekendief.nl/nieuwsbrieven/>. Geraadpleegd op 01/03/2022.
- SOVON VOGELONDERZOEK NEDERLAND. 2022. Grauwe Kiekendief. <https://stats.sovon.nl/stats/soort/2630>. Geraadpleegd op 18/02/2022.